

GEIJER

OCH GEIJERSJUBILEETS LITTERATUR

Av förste bibliotekarien fil. d:r BROR OLSSON, Lund

INTET årtionde i svensk historia har väl bevittnat ett så stort manfall av nationens yppersta som 1840-talet. 1844 gick Karl XIV ur tiden, 1846 dog Tegnér, följande år gick Geijer bort och året därpå Berzelius. Alla hade överskridit den ålder, då någon skapande insats av dem var att förvänta, men samtiden hade en kuslig känsla av att ha blivit ofantligt fattigare. Man kände det som en kalhuggning av en mäktig skog. De stora ekarna hade fallit; endast småskogen var kvar. Även för eftervärlden präglas de följande årtiondena av andlig småskurenhet och futtighet.

Det i fjol firade Tegnérjubiléet gav anledning till några reflexioner i denna tidskrift, huruvida detta endast vore att betrakta som en konventionell akademisk högtidlighet utan någon förankring i levande svensk tradition och utan täckning i en alltjämt aktuell värdepost. Det framhölls, att hur än uppfattningen om Tegnér skiftat och skiftar, har han alltid hört och hör till det svenska folkets stora, outtömliga andliga reserver. I ännu högre grad torde detta kunna sägas om Geijer.

Firandet av 100-årsdagen av Geijers död 24 april detta år skedde i Uppsala under samma högtidliga form som firandet av Tegnérjubiléet i Lund i fjol; representanter för kungafamiljen saknades dock i Uppsala på grund av den danske konungens samtida frånfalle.

Geijer har liksom Tegnér genomgått både den officiella apoteoseeringens eller äreminnets stadium och den närgångna granskningens skärseld. För Geijer blev omdömet vid hans bortgång från gamla meningsfränders sida synnerligen ogynnsamt, där det inte rent av blev nedsättande och kränkande. Senare kom en tid, då legendbildningen skapade en Geijerbild som inte har mycket med verkligheten att göra. Det är också egendomligt, att medan Tegnérs personlighet firats vid alla möjliga tillfällen, ha Geijerjubileerna lämnats ganska obeaktade. Femtioårsdagen av hans död firades visserligen av Uppsala studentkår, men inte av Uppsala universitet. Studentkårens ordförande, sedermera kyrkoherden i Maria församling i Stockholm, O. E. Molin, framhöll vid denna högtidlighet, att Geijer lever i sina verk, i det inflytande han övat på samtiden och medelbart därigenom på kommande släkten och i det minne han lämnat efter sig. I sistnämnda hänseende är det den sökande, aldrig färdige Geijer, som grep 1890-talets studenter. »Det är minnet av en man», hette det, »vil-

ken, som han själv bekänner, hela livet igenom varit, är och vill förbliva en studerande, en sökande, vilken aldrig, huru djupt han än trängt ned i vetandets schakt, är förmätn tro sig hava funnit sanningen hel, en ande som icke vill lägga sig till ro, på vad den redan har funnit...» Molin gjorde också Geijer till en fullödlig typ för det svenska kynnet, ett drag som nutida Geijerbiografer gärna framhäva (framför allt Stolpe).

Svenskheten hos Geijer betonade också Svenska Dagbladet i en mycket märklig artikel till femtioårsjubileet. »Svensk», heter det, »som sina förnamn till ett släktnamn med svensk medborgarrätt sedan Gustav II Adolf, var Erik Gustav Geijer i allo. Svensk var mannens rättframhet och ärlighet att söka sanningen allena och följa sin övertygelse, även när dess uttalande förde honom in i de största personliga obehagligheter.» Om allt detta är ganska triviala sanningar, var det följande för sin tid ganska nytt: »Svensk är blandningen av tungsinthet och friskhet, av reflexion och naivitet i hans intellektuella läggning. Svensk var själva mångsidigheten i hans begåvning, ty i Norden ger sig lyckogudinnan sällan tid att sortera sina gåvor på olika håll utan hopar dem gärna på ett och samma huvud.» Vad Geijers politiska ståndpunkt beträffar utnyttjade Svenska Dagbladet denna i den då pågående rösträttsdebatten. Man måste betänka, framhåller det, att konservatismen på Geijers tid var en ultraism, en regeringsvänlighet till varje pris emot en regering utan fasthet och konsekvens, vacklande mellan uppbrusande hetta och undfallenhet i bakvägar. Man behövde ej vara mycket liberal för att tröttna därpå. Till slut konstaterar tidningen, att Geijers liberalism inte haft något gemensamt med samtidens radikala strävanden.

Att Geijerjubileerna gått mera i enkelhetens tecken eller helt utblivit har åtskilligt för sig och överensstämmer på visst sätt både med den store mannens väsen och det djupare och stillsammare sätt, på vilket han påverkat eftervärlden. Det är inte samma glans vare sig över Geijers personlighet eller över hans skrifter som över Tegnér's. I livet var Geijer liten och oansenlig, vårdslös och rustik, medan Tegnér imponerade både genom sitt utseende och sin hållning. En stor del av Geijers författarskap framträder också i en för nutidsmänniskan föga inbjudande form, i tillkrånglade och knottriga satser, dunkla lakonismer och orakelmässiga antydningar, medan Tegnér språkligt sett ligger lika öppen för eftervärlden som för samtiden. Upsala Nya Tidning gjorde dagen före jubileet en ganska träffande anmärkning, att det säkerligen var en vinst, att Geijer sökte sig till Uppsala och Tegnér till Lund. »Man kan nämligen våga det påståendet», framhöll tidningen, »att i så fall deras minne skulle ha passat alltför bra i respektive miljöer. Som det nu är utgör de snarare ett lyckligt korrektiv; en böjelse för någon maklighet och en viss burschikos ovålighet och brist på stil, som inte är helt främmande för det lundensiska gemytet, kan knappast åberopa Tegnér's exempel. Och Geijers i grunden realistiskt inställda kynne, hans snillrika men samtidigt ofta mera mödosamma än briljanta skrifter och hans tämligen grovhuggna person är på samma sätt ägnade att dämpa den upp-

svenska benägenheten för det 'stiliga', även när det inte är någonting mer än pose och manér.»

Hur mycket, som än må ha legat Geijer emot, kan det emellertid knappast råda något tvivel om att han och icke Tegnér haft det största inflytandet både på samtid och eftervärld. Såsom det framhölls i artikeln om Tegnérjubileet har Tegnér litterärt sett betytt oändligt mycket mera än Geijer, medan denne i politiska, kyrkliga och kulturella frågor haft vårt folks öra på ett helt annat sätt. Detta måste bland annat bero på att folk haft en känsla av att Geijer mera än Tegnér tog problemen på allvar. Medan Tegnér med överlägsen talang, snillrikt och spirituellt vidrörde allt mellan himmel och jord, men sällan lidelsefullt engagerade sig själv i en fråga — möjligen med undantag för politiken — har folk beträffande Geijer haft en känsla av att det stod en man bakom ordet. Ett upprepat studium av hans skrifter förstärker också alltid detta intryck. De äro icke heller bara tidshistoriska betydelsefulla dokument från en brytningstid utan många av dem ha, såsom Alf Kjellén påvisat, en oförminskad aktualitet fyllda av visionära framtidssyner — utom Hjärne har väl ingen svensk historiker med samma träffsäkra intuition förutsett de kommande händelseförloppen — eller av kärniga visdomsord, från ingen annan svensk stamma väl så många bevingade ord som från Geijers läppar.

Ett påtagligt bevis på det djupa intryck Geijer allmänt gör på eftervärlden utgör Geijerrenässansen under de sista årtiondena. Den började i stort sett med John Landquists stora Geijermonografi (1924) och dennes utgåva av Geijers samlade skrifter (beklagligtvis inte tillnärmelsevis fullständig, då den inte ens upptar allt vad tidigare upplagor av de samlade skrifterna innehålla); den fortsatte på 1930-talet med Carl-Arvid Hesslers beprisade doktorsavhandling om Geijers politiska idéer, och den fick sitt uppsving redan i början av 1940-talet med Edvard Rodhes mäktiga verk om »Geijer och samhället» (1942), Greta Hedins utmärkta Geijerantologi »Arvet från Geijer» samma år och Elsa Norbergs i flera hänseenden epokgörande avhandling »Geijers väg från romantik till realism» (1944). Och mycket tyder på att denna renässans icke bara är ett led i en ny vetenskaplig strömning, som inte alltid följer böljegången i det allmänna kulturlivet, utan att den också motsvaras av ett behov hos den stora allmänheten att på nytt göra bekantskap med Geijers tankar och de problem som sysselsatte honom, på ett överraskande sätt lika dem vi ställts inför. Under de mest påfrestande krigsåren kom man till och med på mer än ett håll till den uppfattningen, att Geijers ståndpunkt sammanföll med vad som då gick under namnet »Svensk linje». Sedan dess har åtskilligt ändrats, det andliga klimatet har blivit strävare och motmotsättningarna skärpts. Geijers personlighetsfilosofi, hans gemenskapstanke och kristna livsåskådning räknas inte längre på sina håll som en omistlig tillgång utan till och med som en skadlig belastning.

Denna Geijerrenässans kulminerade på ett imponerande sätt till jubileet i den Geijerlitteratur, som då framlades. Det är karakteristiskt för Geijertraditionen, att det mestadels rör sig om sakliga, litteratur-

och idéhistoriska inlägg, som avse att lämna en ny belysning åt hans rikt facetterade personlighet eller möjliggöra ett djupare inträngande i hans ej alltid lätt erövrade tankevärld. I stort sett äro de fria från den panegyrik, som i äldre tider var vanlig och som gjorde t. ex. Strindberg utom sig. Vår tid är i färd med att med tillhjälp av ny människokunskap och psykoanalys omgestalta vårt förflutnas storheter — ibland tycker man sig i litteraturhistorikernas nyfikna intresse för de stora dödas privatliv se en motsvarighet till den beskäftiga närgångenhet, med vilken allmänheten i våra dagar intresserar sig för kungligheter och skådespelare. Emellertid är det inte säkert, att denna på sina håll märkbara tendens att göra Geijer till ett offer för tragiska konflikter och lidelser får sista ordet. Den nya Geijerbilden kan tänkas komma att representera ett mellanting mellan den olympiskt lugne, harmoniske Geijer, som den romantiska efterklngen i Uppsala frambragte, och en mera alldaglig människovarelse, men av en mera fast manlig hållning än de flestas och på djupet fylld av den saliga oro, som han själv återfann i Wallins väsen i det med rätt berömda minnestalet över denne, eller som Geijer kanske själv skulle uttryckt sig, lik en svensk insjö med spegelklar och lugn yta men med starka strömmar därunder. Men som sagt, man har ingen anledning klaga över att den idéhistoriska forskningen i fallet Geijer eftersatts; den har odlats träget och burit rika skördar.

Geijer verkade på sin samtid och framför allt på studenterna främst genom det talade ordet, härutinnan återigen en motsvarighet till Harald Hjärne. Om detta inflytande får man påtagliga bevis i *Anton Blancks* inledning till hans fängslande och fylliga urval av Geijers i handskrift befintliga föreläsningar (*Ur Erik Gustaf Geijers historiska föreläsningar*. Upps. Lundequistska bokh.). När Geijer höll de ryktbara föreläsningarna »Skandinaviens historia från äldsta tider till Kalmarunionens upplösning» fick han redan från första stund ett åhörarantal, som överträffar alla vi känna från tidigare perioder. Under höstterminen 1815 t. ex. nådde åhörarsiffran upp till 280; med ett redovisat studentantal av 662 betyder detta drygt en tredjedel och skulle i våra dagar motsvara ett auditorium på 1,300 studenter. I jämförelse härmed te sig åhörarsiffrorna från Tegnér's föreläsningar rent av som minimala, varvid man givetvis har att taga hänsyn till föreläsarnas ämnen. Geijers, Tegnér's och några andra betydande akademiska lärares insatser betydde emellertid, såsom Blanck poängterar, inledningen till en process, som återgav universiteten, efter en period av ringa inflytande, ledningen av det andliga livet. För Geijer betydde samtidigt dessa föreläsningar en individuell jätteprestation: en termins föreläsningsmanuskript omfattar 945 kvartsidor. Men han nöjde sig sedermera länge med de en gång utarbetade två föreläsningsserierna. Detta förklarar måhända, att han, några år senare eller 1820, i brev till Atterbom skämtar över sin lättja, såsom en den där »i allmänhet har en svinaktig trevnad på denna jord, vilket kommer av lättja och en oöverbannelig tröghet». Den som är benägen för — och det tycks, vad kvaliteten beträffar,

Stolpe i alltför hög grad vara — att underskatta kvaliteten och omfånget i Geijers vittra författarskap bör ha i minnet, att Geijer efterlämnat en vetenskaplig kvarlåtenskap, som även efter nutida mått imponerar, medan bouppteckningen efter Tegnér i detta fall uppvisade så gott som ingenting. Geijer framstår nästan alltid, som den hårt, ibland tungt arbetande vetenskapsmannen, medan Tegnér är den apolliniske improvisatören. En svensk historiker (Stavenow) har också framhållit, att Geijer plöjde upp en huvudfåra för svensk historisk forskning, nog bred att omfatta olika tycken och meningar.

Omfånget av Geijers författarskap och mångsidigheten i hans intressen framgår vidare av de bidrag, som framkommit till jubileet. I ett innehållsrikt och med stor sakkunskap sammanställt urval av Geijers prosaskrifter belyser docenten *Alf Kjellén* Geijers personlighet, hans religion och filosofi, hans inlägg i skolfrågor och sociala problem, litteratur och skön konst och hans omdömen om samtida svenskar — Atterbom, Tegnér och Wallin. Ingenting saknas här av den klassiske Geijer, men mycket mera än man vanligen läser är med (*Den levande Geijer*. Ett prosaurval belysande den andliga linjen i Geijers författarskap. Sthlm, Sv. kyrkans diakonistyrelses förlag).

Sven Stolpe framställer i en medryckande och stimulerande essay den okände Geijer, det religiösa och filosofiska geniet och gör märkliga påpekanden om allt vad Geijer betytt för svensk teologi — för Söderblom och Einar Billing — och visar — bland annat i anslutning till John Cullberg — att Geijer är en föregångare till den s. k. du-filosofien, som är ett av de betydelsefullaste tankeelementen i samtiden och som i viss grad ligger bakom de stridsfrågor, som fransmannen Paul Sartre gjort aktuella (*Geijer. En essay*. Sthlm, Wahlström & Widstrands förlag). En och annan överdrift gör sig väl Stolpe skyldig till; övertygande verkar icke hans mening, att orsaken till den, enligt Stolpe, avbrutna Geijertraditionen skulle vara tvångsläsningen av Geijers dåliga lyrik i skolorna. Å andra sidan förefaller det som om Stolpe övervärderat Geijer som landskapskildrare, i varje fall inte tillräckligt tagit hänsyn till den linnéanska traditionen i vårt land. Men det är oväsentliga anmärkningar.

Till ovanligt osmakliga tarvligheter gör sig däremot *Per Meurling* skyldig. När inte Geijers meningar går in i det marxistiska schemat är han bara »en söndagsidealismens idol, ett dött lejon, på vilket litteraturhistoriens flugor kalasar, stoft och aska, vitnade ben och mull, över vilket en akademisk vältalighets fågel Fenix — för länge sedan nedbränd i verklighetens eld och flammor — svävar» (*Geijer och marxismen*. Sthlm, Arbetarkulturs förlag). Samtidigt brännmärker Meurling Atterboms tilltag att i rektorsprogrammet vid Geijers död i detta infläta en gemen passus, att många av hans levnads senare företeelser endast kunde patologiskt förklaras, d. v. s. att Geijer mot slutet av sin levnad inte varit riktigt klok. Är det egentligen så stor skillnad på Atterboms och Meurlings beteende?

I en andra del av arbetet Geijer som politiker fortsätter slutligen professor *Carl-Arvid Hessler* att teckna dennes senare politiska bana

(Geijer som politiker. 2. Hans senare utveckling. Sthlm, Hugo Gebers förlag). I tre avsnitt: Konservativa år, Avfallet och Geijers liberalism får man här ett ytterst givande och vederhäftigt besked om vad Geijer under dessa år betytt som politiker. Det intryck man får vid läsningen av denna föredömligt klara framställning sammanfaller inte illa med författarens på ett ställe formulerade omdöme: »Någon framgångsrik politiker var Geijer inte, men han var obestriddligen en av sitt ständs ädlingar.»

Det är svårt att i ord fixera vad en andligen rik och djup man betytt och betyder för ett folk. Man griper gärna till symboler. Och det vill synas, som om denna symbolik icke kunnat ske på ett vare sig pietetsfullare eller gripbarare sätt än det, på vilket Uppsala universitet på minnesmedaljens frånsida sökt levandegöra hans minne, i bilden av odlaren, »som strör i mörka mullen fröets sådd för kommande skörd», och devisen: »Såden gick upp och växte.»